

Амгалан Будаев

СЭДЬХЭЛЭЙ МҮШЭНҮҮД

Уянгата зорюулганууд

Улаан-Үдэ
2015 он

За спонсорскую помощь в издании этой книги особую благодарность и признательность выражаю Ирине Ёндоновне Шагдуровой (с.Енгорбой, Закаменский район), Борису Доржиевичу Туртуеву, Мэдэгме Гомбоевне Туртуевой (с. Улекчин, Закаменский район), прелестной принцессе Анне Чингисовне Раднаевой (г. Улан-Удэ).

ОБ АВТОРЕ

Амгалан Будаев родился в селе Утата Закаменского района в 1979 году. Член Союза писателей Бурятии и России. Лауреат премии Комитета по делам молодежи Правительства Республики Бурятия. Лауреат гранта «Мир – литературы» Министерства культуры Республики Бурятия.

Летом прошлого года удостоен звания лауреата ежегодного II Международного фестиваля духовной и материальной культуры «Подношение десяти драгоценностей», посвященный XII Пандито Хамбо ламе Даша-Доржи Этигэлову.

Массажист-костоправ Амгалан Будаев ведёт прием в старинном дацане «Тушита» (Тункинский район, с.Кырен).

АННА РАДНАЕВАДА

Замби түби дэлхэй дээгүүр
Бэдэрhэн жаргалайм мүшэн үзэгдөө.
Зорюулhан шүлэгэим эхиндэ орожо,
Бадарhан дуранайм зула болоо.

Сэлмэг дулаан шарайшни
Сэдьхэлэйм дурые хайлуулаа,
Халиhан дуранайм урасхал
Ханилаад шамтаяа үлэхөө хүсөө.

Арюун энэ дэлхэй юртэмсын
Алтан гансахан дуhалдал үзэгдөөш.
Нангин дуранай тангариг болгоод,
Наhан жаргалайм мүшөөр тохёогоош.

АЮНА ТУШИНОВАДА
АРЮНА ТУШИНОВАДА

Сэнгээд шамтаяа ябанаб гэхэмни,
Умайдаа тэршэлхэн нэгэншни байгаа.
Сээжэдээ шамаяа хадуунаб гэхэмни,
Урихан гансамни нүгөөдэнь байгаа.

Уулынгаа сэсэгые шамдаа барихадам,
Ушарха гансымни үрөөлынь байгаа.
Дурлааб шамдаа гэжэ хэлэхэмни,
Дуулаха гансамни нэгэниинь байгаа.

Энхэргэн үлгы энэ юртэмсэдэ
Эхирнүүд түрэдэг юм байна.
Эгээл найхан дуунай мүннүүдые
Эхирнүүдтэ зорюулжа дуулахаб ото.

БАИРМА БАДМАЕВАДА

Баярлаган сагайм хүрдэ
Байтараа сэдхэлдэм эрьелдэжэ,
Уулын үндэрэй сэсэг мэтэ
Урихан шарайшни үзэгдэнэ.

Үзэсхэлэнтэ энэ юртэмсын
Үзэгдөөгүй найхан ургамалдал
Зүрхэнэйм сохисые номгоруулжа,
Зүүдэнэйм гансамни болонош.

Хээрэ талаар халбархан
Хангайн тоолошогүй ургамалай
Сэсэглэн бадаржа байгаашье наа,
Сэлмэгхэн шарайшни зүрхэн соом.

БАИРМА ЦЫДЕНОВАДА

Хажуурай эридэл хурса нюдэдшни
Поэдэй зүрхэ шүүрэн эзэлээ.
Сэсэгэй дэльбэ мэтэ шарайеш
Саарһан дээрэ урасхан дуулахам.

Сэлмэг урихан дулаан шарайдаш
Поэт сэдхэлни хайлан дурлаа.
Хадын түргэн горхоной шууяан соо
Хонгёо һайхан хоолойешь шагнааб.

Дурлаһыем мэдэжэ, шэбшээ горхон
Дуугаа шамдаа зорюулхыем захяа.
Гуламтынгаа хоймрто хатан болгожо,
Гэрэлтэ нарые бэлэглэхыем хүсөө.

Энэ үглөө хүхын донгодоон,
Хүбшэ тайгын шубуудай шууяан -
Дангина шамдам дуугаа зорюулһан
Хангайн һайхан сууряата абяан.

Поэдэй зүрхые эзэлээ шарайшни,
Поэдэй дулаахан эльгэнэй оёрто
Поэдэй дуран боложо үлөөлши ото.
Поэт шамда шүлэгөө бэлэглээ.

ВАЛЕНТИНА ЦЫБИКОВАДА

Түймэртэ гүйһэн дураяа
Түүдэг болгожо тогтоохом.
Гал заяашаяа хүндэлжэ,
Гансал шамтаяа тахихам.

Дүүрэн найхан дуранай
Дуун соогуур жэнгирһэн,
Дууша хабарай сэсэгүүдые
Дүүхэй шамтаяа угтахам.

Наһан жаргал хоёрые
Нэгэ харгыда оруулжа,
Ниилэһэн ододой хойморто
Наһанайм хатан болгохом.

ГЭРЭЛМА САНЖИЕВАДА

Юртэмсыем гэгээрүүлһэн гэрэлдэ
Юрэн энэ үглөө баярлана сэдхэлни,
Шаргал наран мандан гаража,
Шара элшээрээ дайдыем хушаха аабза.

Харин минии харлаһан һанаан
Харахан Гэрэлмаагай нюдэнһөө һэрезэл,
Сээжыем гэрэлтүүлһэн сэлмэгхэн шарайнь
Сэдхэлэйм хойморто дангинам болохо аабза.

Зүрхэнэйм оёорто шэнгэн орохо
Зүүдэнэйм нэгэ инаг байгаа һэн гүш?
Сагаахан шүдэнүүдэйш гэрэлдэ сохюулан
Сэgnэшэгүй дуранай түүдэг носоогооб.

ДУЛМА БАДМАЕВАДА

Хүхюүтэй сагай ерэхэдэ,
Хүтэрэлдэн ябуужам шамтаяа.
Залуу наһанай одод соо
Золгожо үзүүжэм шамтаяа.

Сэсэглэн дуранай бадараа хаа,
Санагынгаа дасаниие гороолуужам.
Сэхир голой юрөөл шагнажа,
Сэбэрхэн шамдаа дура носоогуужам.

Унтархагүй галайм гуламтада
Урихан гансам болоо хааш,
Байгал далайһаан асуужа,
Басаган шарайеш магтуужам.

Тэнгэрийн долоон үбгэд
Тэгшэ мэндэээ хүргэхэл.
Хүрьһэтэ энэ юртэмсэдэ
Хоюулан жаргахыемнай үрезхэл.

ЕЛЕНА ЗАРБАКТАЕВАДА

Аршаан тосхондо сэлмэг үглөө
Аадарай нүүлээр хангайн хангал
Хүжэ – ногоон, сагаан – даляар
Хамар, ама сорьён анхилна.

Зохидхон шамдаа дүтэлэн ошоод,
Зугааша үгөөрөө шашалдан байхадаа
Зураг мэтэ дулаахан шарайешь
Зээлеэр, уриһаар таалаха гэнэб.

Хонгёо хоолойншни ханхинаа үгэнүүд
Зүрхэндэм хайлан урдажа ороно.
Зурагас гэхэн нюдэнэйш хараса
Ханилха дураар сэдхэлыем гагнажархина.

* * *

Үнжэгэн сагаан манаар сэржэмдээд,
Үүлэдые тэнгэридэ бөөгнэн суглуулбаб.
Сээжэ энгэр бэеыншни талмайе
Сэдхэлэй дураар аадарлан уһалхам.

Дуранайш хүбшэргэй - наһанайм заяанда
Дууша бороогоор хушагдан хэрээд,
Зүрхэнэйм хангайда амисхаал нэмэжэ,
Залуухан наһыеш жаргуулан ерэхэл.

ЖАРГАЛМА БАЗАРЖАПОВАДА

Ногоон дэбисхэртэ юртэмсэтээ
Шамаяа тэбэрижэ хоноходом,
Налгай шарайшни энеэбхилһээр
Эльгэн соомни шэнгэлэй.

Зунай нарын толонтой
нахижа шамаяа хоноходом,
Зулгы инаг гансамни
Зүрхэн соомни оронхойш.

Дүүрэн наранай элшэтэй
Дууран шамаяа маряхадам,
Нангин дурым бадаруулжа,
Наһанайм гансам болонхойш.

ИРИНА ТВЕРДОХЛЕБОВАДА

Урихан шарайеш зураглан
Ушарааб гэжэ шэбэнэхэдэм,
Огторгойн мүшэд эмнижэ,
Баярай мэндые хүргэнэ.

Жаргаһайб шамтаяа гэхэдэмни,
Жабарай басаган һэришэнэ.
Шуурган хүбүүгээ намнажа,
Шууян юрөөлөө хуурдана.

ЛАРИСА МОНИЕВАДА

Бугын дууе урамдаһандал
Басаган шамдаа дууланаб.
Уулын хүбүүн хадаа
Улаан зүрхэндэш шэнгэнэ гүб?

Зүгын тоһо бэдэрһэндэл
Зохидхон шамаяа үгылжэ,
һарын сэлмэг толон доро
һүнэһэмни шамдаа тэмэлзэнэ.

һалбаруулан зүрхыеш жэгнэхэ
һайхан һаһанайш дуранби.
Наранһаашье үлүү сэнтэй
Нүхэрни, инагни болоолши.

ЛАРИСА ТУЛБУРЕЕВАДА

Үльгэр түүхын домогтол
Үбгэжөөлэй хөөрөөндэ ногтоһондол,
Зулгы хонгёо хоолойдош
Зураг мэтэ шарайдаш
Зүрхэ сэдхэлни эзэлэгдээ.

Дурлахагүй юртэмсын байгаа наа,
Дууша зүрхөө зобоожо,
Дурлахашгүй нэм шамхандаа,
Дун сагаан сэдхэлэй
Бэлэглэхэшьегүй нэм гансадаа.

* * *

Буддын найхан шажаниие,
Бөө угайм мүргэлые,
Хатан дангина инагни
Хүндэлжэ ото ябаарай.

Шажан мүргэл олон юм.
Шунагшад байдаг юм энээн соо.
Бурхан багшым нургаалы
Буруушаангүй ябая, нүхэрни.

ЛИЯ ШОЙДОКОВАДА

Унтархагүй галайм дүлэндэ
Ошон боложо ороош.
Дурлаһан сэдхэл зүрхэндэм
Сог боложо мүндэлөөш.
Ами наһан бээдэм –
Уужам солгёон агаар гүш?
Амар мэндэ! – дуунайм
Урасхал ехэ мүрэн гүш?
Элүүр энхэ бээдэм
Хүдэлжэ байһан зүрхэн гүш?
Алтан энэ юртэмсые
Гэгээрүүлһэн наран гүш?
Баруун гарайм сэржэмһээ
Бусажа ерэгшэ бүргэд гүш?
Уулым мүргэл тахилһаа
Орожо ерэнэн аадар гүш?

* * *

Хонгёохон хоолойншни аялгаһаа
Хүринхэн зүрхэмни хужарлан сохилно.
Нюдэнэй олоной хараса буляһан,
Нахилзаһан хатарташ дурлаа һэм.
Заал соо һууһан хүнүүд баярлаад,
Халуун альга ташалгаар угтаа.
Үнжэгэн сэлмэг шарайдаш дүтэлөөд,
Үнэншэмэ дурые дурдахаа хүсөөб.

МЭДЭГМА ГОМБУЕВАДА

Хүйтэн халхинда эльбүүлэн
Хүйхэр үгын шуурга табиһайб.
Хүүхэн шамтаяа ушараад,
Хүнэй жаргал эдлэһэйб.

Оройтожо шарлаһан набшаһандал
Магтаалда туугдажа унангүй,
Хүтэрэлдэһэн дура носоожо,
Хайрата шамтаяа жаргаһайб.

Уйлаһан сээжымни бороон
Урихан гансадаа дуһалнал.
Хадымни дуранай урасхал
Халинал үерлөөд эрьһээ.

Сэбэрхэн шарайеш магтаһан,
Сэнтэй олон үгөөрөө
Сибириин талмае эзэлжэ,
Сэсэглэн зүрхэндэш үлэхэл гүб?

РИНЧИН-ХАНДА ДАШАМОЛОНОВАДА

НАРАМНИ

Гэрэлтэ найхан шарайнааш
Сэдьхэлдэм наран гарана.
Гарахан дулаан нараяа
Сээжэ соогоо тааланаб.

Мянган юртэмсые гаталжа,
Миллион гаран мүшэн сооһоо
Илгаран мандаһан нарамни,
Инаг дурыем бадаруулһайш.

Үдэшын наранай ороһондол
Бүрхэг досоом болгонгүй,
Жаргалайм наран боложо,
Наһан соомни мандаһайш.

* * *

Нютагайм басаганай шарай
Нэгэтэ һэмээхэн айлшалаад,
Хатуухан сээжыем һэреэгээд,
Хүринхэн зүрхыем гэнжэлээ.

Хазааргүй хүлэгтэл зайгуултан,
Хүрьһэтэ юртэмсөөр аяншалхам болёо.
Эзэгүй нохойдол сүлөөтэй
Эндэшье, тэндэшье ябахыем хорёо.

ТАНЯ ОЧИРЖАПОВАДА

Аман үгын абдарһаа
Алтан шүлэгөөр шэмэглэхэм,
Арюун шарайеш зураглан
Аадар оруулхам бэхээрээ.

Адуунай нюдэндэл шарайдаш
Аглаг зүрхэм эзэлэгдээ.
Ургын дэльбэ уралһааш
Уян сэдхэлни уйлана.

Мойһон харахан нюдэдшни
Мүнгэн зүүдхэлдэл зүрхэн соом.
Хонгёо буряад хоолойшни
Харанхы хүни зүүдэн соом.

ТОГООТОМОР ПУНЦУКОВАДА

Сэлгээ найхан юртэмсэдэ
Сэбэрхэн шарайеш зурагланаб.
Саяан уулын оройдо
Сагаан үүлэн дээрэ нуунаб.

Холын газарые шэртэхэдэм,
Харахан нюдэдшни мийэрэлдэн
Хүринхэн зүрхэнэйм сохилоон соо
Хайлажа шэнгэһэндэл болоно.

Мийэрһэн сагые һананаб,
Мэндээе хүргыш намдаа.
Тэнгэрийн мүшэдөөр зүүдхэл хэжэ,
Тэбэрин шамаяа угтаха гэнэб.

Хабарай буужа ерэхэдэ
Халюутаяа шагнахаа ошохоб.
Ивалгын уужам талмай дээр
Инаг дурые бадаруулхаб.

ТУЯНА РАНЖУРОВАДА

Ногоон дэбисхэртэ юртэмсэтээ
Эльгэлэн шамаяа тэбэринэб.
Уулын түргэн нэбшээнтэй
Урилдажа шамаяа тааланаб.

Хангай холо нютагта
Хайрата шамаяа ханашоод,
Наранай элшээр энгэртэш
Нааданалби, ойлгоно гүш, инагни.

Хүрһэтэ энэ юртэмсын
Харагдахагүй холо байгаашье хааш,
нарын толоор дүтэлжэ,
найхан шарайеш эльбэнэб.

Бүрэнхы хүни сугларан
Бөөгнэрһэн үүлэдые намнаад,
Огторгойн тоолошогүй мүшэдые
Одхон гансадаа бэлэглэнэб.

Налгай зүүдэн нойрыеш
Сахюуһадни харууһалжа хононо,
Сансарын орондо ушарһан
Наһанайм ганса амарагни.

ТУЯНА МУМАНОВАДА

Зүрхэнэйм дурлаһан сохилоон
Зохидхон шамдаа дүүлинэл ото.
Алтан дэлхэйн агаар мэтэ сэнтэй
Арюухан шарайеш болгожорхинол.

Минэрэн энезһэн нэгэ үешье
Мүнхын аршаанай дуһал мэтэ.
Урдаһан уһанһаашье сэнтэйгээр үзэгдөөш,
Ушарха наһанайм мүшөөр тохёогоош.

ЭРЖЕНА ШОЙНЖУРОВАДА

Алханын дуулим талмайда
Агын буряад хүбүүнтэй
хайхан шамаяа буляалдан,
һалатараа тэрэнтэй барилдааб.

Эрхим шамдаа дурлаһандаа,
Эрдэм бэлигэй байшанда
Эрхүүгэй метис хүбүүнтэй
Эсэтэрээ юундэшьеб тоосолдооб.

һаяхан нэгэ залуутай
һайхан шарайешь бэшэнэб гээд,
Бээ номгоноор барингүй,
Боксодолдоод эхилээб өөрөө.

һүгэлсөө хэһэндээ һайрханагүйб,
Наһан жаргал хоёроо
һалбараа зүрхэнөө дурые
Нэгэтэ орхихоо һананагүйб.

ЭЛЬМИРА АЮШЕЕВАДА

Шаргай-Ноён баабаймни
Шадабаритай аша басаган
hanaan cэдхэл бодолдоо
hanashood huудаг юм, баарһамни.

Эрхэлүүлэн абажа ябаха нэм,
Энгэр бэеыншни наран болохо нэм.
Эдэ олон басагад соо төөрөөд,
Энхэрһэн дуунуудни барагданагүй,
хүлээ.

Туран нютагай талмай дээр
Тэбэрин намаяа угтаһан,
Талаан бэлигыем үргэһэн
Түнхэн нютагайм инагни.

ЭЛЬМИРА АЮШЕЕВАДА

Энэ хүни шамтаяа уулзааб,
Сэсэгтэ таладаа энеэбхилэн угтанаш.
Зураг шарайеш наһамни бэлэглээ,
Зүүдэн соогоо ушарнаб шамтаяа.

Сэлмэг шамдаа шүлэгөөр дууланаб,
Саяан ууламни шэбшэнэ шэхэндэм:
Дангина бурханай басагые
Дүүрэн найданаб шамда – гэнэ.

Мундаргашье хожомдонгүй хэлэнэ:
Басагыемнай найнаар абажа яба!
Энэ хүни юундэшьеб баяраар
Сэдыхэл бодолнуудни хайлана.

Тэнгэри өөдэ хөөрэхэндэл,
Газар, огторгойн хоорондуур ниидэнэб.
Тоолошогүй одод соо бэдэржэ,
Сэбэрхэн шамаяа оложо тааланаб.

Номгон далайн уһанда шунгажа,
Акула загаһанда зүрхөө абтаһандал,
Наһанай, дуранай харгы ойлгооб –
Намтаяа ходо ябыш, амарагни.

Саяан уула бүдүүн хоолойгоор:
Гэдэргээ сухариха харгы үгыш! - гэнэ.
Шамайем бэлэглэжэ, намда баряад,
Юртэмсые бурханай үнгөөр хушажархина.

БААТАР ХААНАЙ МАГТААЛ

Уран-Дүшын хормойһоо
Зэдэ мүрэн эхитэй даа,
Дээдын дүрбэн нютагаа
Дүүрэн тэгшэ харагша,
Албанда ябаһан хүбүүдэй
Арюун сээжын һахюуһан,
Дайнда мордохон хүбүүдээ
Дүлэн сооһоо гаргагша,
Уула тэнгэрийн хормойһоо
Үргэжэ хүбүүдээ харагша,
Буугай номые халхалха
Барисын эзэн Баатар хаан.
Шэбэнэжэ юрөөлөө урдагша
Шууяа түргэн Сэхир голоо,
Арса хүжөөр анхилһан
Аршаан булаг голнуудаа,
Хүбшэ, тайга, нугануудаа,
Хизаар татаһан хадануудаа,
Холын газарта хүбүүдээ,
Харида ябаһан басагадаа
Хаража һуудаг Баатар хаан.

ГАРШАГ

Об авторе.....	3
Анна Раднаевада	5
Аюна Тушиновада	5
Арюна Тушиновада	7
Баирма Бадмаевада	9
Баирма Цыденовада	11
Валентина Цыбиковада	13
Гэрэлма Санжиевада	15
Дулма Бадмаевада	17
Елена Зарбактаевада.....	19
Жаргалма Базаржаповада	21
Ирина Твердохлебовада.....	23
Лариса Мониевада	25
Лариса Тулбуреевада.....	27
Лия Шойдоковада	29
Мэдэгма Гомбуевада	31
Ринчин-Ханда Дашамолоновада.....	33
Таня Очиржаповада.....	35
Тогоотомор Пунцуковада	37
Туяна Ранжуровада	39
Туяна Мумановада	41
Эржена Шойнжуровада	43
Эльмира Аюшеевада	45
Баатар хаанай магтаал.....	48

Выражаю благодарность за моральную поддержку: Надежде Николаевне Анчиковой (Тункинский район, п.Аршан), Сэлмэг Викторовне Шагдуровой (Тункинский район, с.Кырен), Эльвире Лумбуевне Цыреновой (с.Мон-гол, с. Монды), Борису Доржиевичу Туртуеву, Мэдэгме Гомбоевне Туртуевой, Бата Доржиевичу Зориктуеву, Светлане Цыреновне Гомбоцыреновой, Туяне Дондокдоржиевне Бальжановой, Туяне Дашеевне Шойненовой, Юлии Евгеньевне Цырендоржиевой, Эльвире Базыровне Боровой, Дэнсэме Будужаповне Ёндоновой, Зинаиде Ивановне Балдаевой (г.Улан-Удэ), Дариме Санжиевне Галсановой (Закаменский район, с.Далахай), Ларисе Мижитовне Тулбуреевой (Иволгинский район, с.Оронгой), Жаргалме Дашиевне Будаевой (г.Санкт-Петербург).

Намарай найхан сагта сагаан эдээнэй дэлгэрээд, адуу малай арьбажан таргалаад, садхалан байха үедэ, бидэ буряад арад зон, нэгэ үдэр гаргажа, түрэнэн эхээ ошожо хүндэлхэ, гарынь сагаалха ёхотойбди. Эхын буряад хэлэ заншалтайгаар үри хүүгэдээ нургахань найхан. Энэ юртэмсэдэ эхэнээмнай сэнтэй хэншые, юуншые үгы. Эхын ханаан үридөө юм даа, тиимын тула мартангүй ябая.

Художественное издание

СЭДЬХЭЛЭЙ МҮШЭНҮҮД

Набор:

О.В. Соктоева

Главный редактор:

Ц.Ц. Ринчинов

Редакторы:

Д.А. Норбоева, Д.Б. Бадмаева

Верстка и макетирование:

Ж.Б. Бальжинимаев

ИП Бальжинимаев А.Б.

670000, г. Улан-Удэ, ул.Кирова, 28 «А» офис 29

E-mail: baikal-print@mail.ru